

AZ ERDÉLYI MEDENCZE ŐSTÖRTÉNELMÉHEZ.

Téglás Gábor, főrealisk. igazgatótól.

(Befejező közlemény).

IX. A Marostól éjszakra és a két Szamos mellé eső vidék.

287. Kolozsvár. Egy állítólag itt talált bronzkines részleteit: sarlók, tokos vésők, lándzsák s kés töredék, fűrész részletek a beszerzei ev. gymnasium birtokában láttam. Koch Antal jelentésében 1 véső töredék kovapalából, obsidiánszilánkok, granitgörélyből készült malomkö, mint az indóháznál talált tárgyak.

A kolozsvári muzeumban egy gyönyörű bronzfejsze, melynek feje kalapács-szerű alakul. Egy hegyesfejű bronzfejsze, 2 véső 1 a feleki úton talált bronzgyűrű már Neigebaurnál (228 lap 37 sz., 38 sz., 47 sz.) fel vannak említve, ki azt is említi (49.), hogy a malomárok szabályozásánál egy nagy urnát ástak ki csontszénnel.

288. Szent-Egyed. (Szolnok-Dobokam. Mezőség). A n.-enyedi muzeumban festett edénytöredékekkel.

289. Mező-Záh. (Torda-Aranyosm.) kihajló élű bronzvéső a kolozsvári muzeumban.

290. Mező-Sámsod. (Maros-Tordamgy.) a sepsi-szent-györgyi Székely-muzeumban tokos véső.

291. Pagócsa. (Torda-Aranyosm.) bronzvéső a kolozsv. muzeumban.

292. Fűzkút. (Kolozsm.) bronzvéső ugyanott.

293. Szent-Gothárd. (Szolnok-Dobokam.) N.-Enyeden kőbalta, korongon készült edénycserepek, bölény (Bos urus) esigolya.

294. Meleg-Földvár. (Szolnok-Dobokam.) Pataky Victor magánygyűjteményében Kolozsvárt: 1 darab 155 mm. hosszú, alapján 2 cm. széles, végül kihegyesedő, 1 darab 13 cm hosszú 15 mm.

alapszélességű és tompán végződő, 1 harmadik 15 cm. hosszú, de kettétört, 3 cm. alapszélességgel, végén 15 mm. átmérővel bíró, igazán meglepő szép füstquarczszilánk. A rövidebb egészen késformán hajlik hátra. Mindanyi valódi késpenge s hosszúságban, megmunkáltságban a dán remek példányok párja. Ezekkel együtt egy szintén meglepő szépségű lapított gránit buzogány négy gombfejjel. A nyéllyuk átmérője 1 cm., egyik átmérő 6 cm., másik átmérő 7 cm. Mindez egy katlansirban egy ülő alak mellett találtatott. Meleg-Földvárról 1856 tavaszán Acknernek a bécsi műemlékek bizottságához intézett jelentése (Mittheil a C. C. 1856. 158.) szerint 3' mélységben 1 véső és egy lekerekített kőbalta találtatott, s az első a besztérczei gymnasiumhoz jutott. Én Besztérczén „Mezőség“ ált. helynévvel épen egy olyan kétélű lekerített szekerczét láttam, melyre Ackner leírása ráillik.

295. Gyulatelke. (Kolozsm.) Kovács F. mv. gyűjt. egy csinos urna. A kolozsvári muzeumban bronzvésők.

296. Hév-Szamos. (Kolozsm.) 1844-ben erős ezüst karika 9 peczek csüngővel, 3 ezüst sodronyból fonott láncz a két végén szintén kis csüngőket viselő karikával. Ezekkel együtt 318 dyrrhachiumi drachma, 9 consularis és 111 római családi denár és pedig egy P. Aelius Paetustól 201 Kr. e., 44 darab Kr. e. 121-ből, 62 darab Kr. e. 121—69-ből. A legfiatalabbak C. Caelius Caldustól (Kr. e. 54-ből) O. Rufius Calenus (cos. Kr. e. 70—50) Ugy látszik a Kr. e. 50 éven alúl nem szolgál egyik se. (Katalog des Wiener k. Antiken-Kabinetts 337 lapján 60—71 számig. Seidl Archiv für oesterr. Geschichtsqu. XXIV. 337. Goos Chronik 28.)

297. Válaszút. (Kolozsm.) 1853 fodorházi gyermekek és egy fejrődi földmives a következő bronztárgyakat találták, melyek Bécsbe küldettek: egy bronz patera $5\frac{3}{4}$ hüv. hosszú.

298. Oláh-Fodorháza. (Kolozsm.) a kolozsv. muzeumba levő bronzezett és 2 négyszögű a végén kihegyesedő aranyrud. (Archaeol Ért. I. 120.)

299. Bánffy-Hunyad. (Kolozsm.) obsidian nucleus (Arch. Ért. 1869. I. k. 56—57 lap 3—5 ábra.)

300 Magyar-Nádas. (Kolozsm.) serpentin fejsze és kőkalapács (Erd. M. V. 138.) mammoth-agyartöredék (u. ott 127.) Ezen kívül 1846-ban 11 dyrrhachiumi drachma (Seidl Chronik oest. Geschichtsqu. II. 25.)

301. Dedrád. (Kolozsm.) II. Fülöp tetradrachmája a segesvári gymnasiumban.

302. Szász-Akna. (Kolozsm.) makedon tetradrachmák (Seidl. Arch. oest. Gesch. XXIV. 391.)

303. Malomárka. (Minarken. Besztercze-Naszódm.) A Salzgraben zigzugvonalas barázdás. ujjbenyomatos, rosszúl égetett cserépedény részletek a besztercei gymnasium gyűjteményében.

304. Besztercze, a bécsi csász. muzeumban egy szép bronzkard (Sackens Leitfaden der heidinischen Alterthumskunde p. 88.) 1854-ben Kis-Bisztrán gyümölcsfa ültetés közbe 3' melyen hullámvonallal díszített edények, s e mellett 9 karikából álló aranyláncz, melyet durva alakja miatt a bécsi régiséggtár beolvasztatott.¹⁾ A környékről 1 kétélű rézesákány jutott a gymnasium birtokába, Kis-Bisztráról a kétélű rézesákány mintájára készült andesit csákány volt.

305. Rusz. (Szolnok-Dobokam.) a szász-régeni gymnasiumból egy bronzfejsze.

306. Rodna. (Besztercze-Naszódm.) 1 bronzesákány csúcsos fejjel.

307 Szamos-Ujvár, a kolozsvári muzeumba kis aranykarika,

308. Ugritza. (Szolnok-Dobokam.) a kolozsvári muzeumban egy kétélű rézfejsze,

309. Semesnye. (Szolnok-Dobokam.) egy ezelt a kolozsvári muzeumban.

310. Deézs környékéről az országuttra hordott kavicsból egy fekete színű, de hihetőleg naphtha oldatban áztatott, szépen kicsiszolt phallus a besztercei ev. gymnasium muzeumában. E környékről 1858-ba egy arany torques (Anzeige für die Kunst deutscher Vorzeit 1858, 7. S. 246. Nro 67. Seidl Arch. f. oest. Gesch. XXIV. 384.)

311. Oláh-Bogáta. (Szolnok-Dobokam. Deézi-járás) 2 dudoros tömör bronzkarperecz, 9 karperecz, 2 sodrony, 5 torques a kolozsvári muzeumban.

312. Sósmező. (Szolnok-Dobokam.) több bronzvéső a kolozsvári muzeumban (Goos Chronik). A dévai muzeumban báró Józsika Géza ajándékából 2 bronz csákány, 1 szép díszített gombosfejű tű. A nagyobb csákány hossza 25 cm., élszélessége 5 cm., a kisebb csákány 17 cm. hosszú, élszélessége 3 cm. Hasonlók a domahidai

¹⁾ Seid. Archiv oest. Gesch. XV. 326.

öntőműhelyből nagy bőségben jutottak a nemzeti muzeumba.¹⁾ E lelettel együtt vastárgyak is jutottak Dévára, melyek ifjabb származásuaknak látszanak.

313. Alparét. (Szolnok-Dobokam) 1858-ban talált Rusz Vazul szántás közben egy ezüst sodronyból font lánczot, melyhez egy másik kapcsolódott, 2 áttört munkája ékitményt, tehát ezüst huzal állatfej alakú végződéssel, s itt aranyozás nyomaival. A lelet 1 font 15 lat súlyú s elég sajnosan e leletet a bécsi régiségtár, kevés műbecsére utalással nem fogadá el, sőt Ackner is Zsigmond idejébe helyezé. Pedig, mint Goos megjegyzi, egészen más fogalmat nyerünk e kincsről, ha azt a Csora, Guravoj, Medgyes és Cserbel mellett felmerültekkel összehasonlítjuk. (Arch. oest. G. XIII. 133.)

Goos Chronikja egy teljesen az itt leirattal összevágó leletet Grosan Filimonz földjéről és 1853-ból említ fel. A találatás ideje valószínűleg 1853, de egyebekben a két közlés egy leletre vonatkozik, mert a Mittheil. d. k. k. Central Commiss. 1856 129 színlén szól róla. (Goos Chronik 10 l.)

314. Szász-Nyires. (Szolnok-Dobokam.) kőbalta balázsfalvi gymnasiumnál (Cipariu Archivu pentru filologia si istoria Blasiu 1869 évf. XXII. sz. 440 l. Notitie diverse).

315. Rebisora. (Beszterce-Naszódm.) A N.-Szamos felett 1000 lábnyira egy földmives 1876-ba elébb 1 czeltet, utóbb 11 más tárgyat ásott ki u. m. egy 46 cm. hosszú kard, egy 19 cm. hosszú levél alakú lándzsavég, 2 darab 13 cm. hosszú láncz, egy 18 cm. hosszú véső, 6 darab egyenkint 30 cm. hosszú meghajlított élű és csúcsos hegyű csakány. Mindez a naszódi gymnásium tulajdona. (Goos Chronik 47.)

316. Loska. (Solnok-Dobokam.) 1840-ben 34 barbar ezüst érem és 1 Hadrian-féle érem. Előbbiek durva veretűek (Avers Jupiterfej Revers lo). A bécsi csász. régiségtár 3-at megtartott. Seidl t. 27.

317. Péterfalva. (Beszterce-Naszódm.) 3 átfurt kőfejsze a besztercei gymnasiumban. A „Steinau“ nevű erdőben egy 1 láb 9 hüv. vas sarló (Sieben. Archiv für Landesk. Neue F. XI. 316.) Vermes (Beszt.-Nasz.) Neigebaur sz. 1 bronzkard és 1 vassisak jött itt elé (Neigebaur Dacia 292.)

¹⁾ Hampel. A bronzkor emlékei Magyarhonban CXXIII. és CXXIV. táblán.

318. Paptelke. (Szolnok-Dobokam.) egy gazdag bronzlelet szolgáltatott gr. Andrási László göresényi gyűjteményébe (M. tud. Akad. Évk. III. 17. Goos Chronik 43)

319. Oroszmező. (Szolnok-Dobokam.) Torma Károly a kolozsvári muzeumnak ajándékozott egy majdnem négyszögletű és egy tokos vésőt (Hampel J. közli Bronzkor X. t. 8. 13.) tábla részlet (Hampel LX. t. 2 á. b) és egy 5 cm. átmérőjű gyűrűt, melyeken az öntési varrány is látszik. (Hampel XLIX t. 3 á.)

320. Oláh-Keczel. (Szilágym.) 1866-ban 14 darab aranykarika.

321. Ördögös-Füzes. (Szolnok-Dobokam.) a kolozsvári muzeumban bronzlemez karperecz, gombos és nyélb-velő szelvénynyel ellátott sarló (Hampel Bronzkor XIV. t. 7 á.) és több félhold alakú esüngő. (Utóbbit Hampel Bronzkor LIV. t. 13 á)

322. Kecsed-Szilvás. (Szolnok-Dobokam.) a kolozsvári muzeumba több bronzezett és 1 láncsavég.

323. Ákos. (Szilágym. tasnádi jár.) 1855 márcz. 22. egy földmives 5·5 lat súlyú 6·3 cm. és 5·2 cm. átmérőjű aransodrony karikát talált. A kihajló végek koronggá szélesednek, spirálvonal ékítést viselnek. (E leletet Szilágy Somlyóra sorozza Ar. ó. G. XV. 323.)

324. Árok-Allya. (Szolnok-Dobokam.) 1793 a budapesti n. muzeumba látható 2 bronzkezek, 7 bronzkarikával együtt egy esőzés után itt került napfényre. (Neigeb. Dacien 291 Arch. Közlem. II. 257. VII. 181.) A kolozsvári muzeumba egy gyönyörű gyöngyszem jutott vissza.

325. Bálványos-Váralya. (Szolnok-Dobokam.) 1 bronzkard, lándzsahegy és egy rézcsákány töredék a kolozsvári muzeumban. Gr. Bethlen Ferenczénél volt Bethlenben Neigebaur több kis bronzedényt látott (Neigebaur Dacien 292.)

326. Somaj. (Szilágym.) Neigebaur szerint erős aranyláncz jött itt elé (Dacien 292.)

327. Vulnoj. (Szilágym.) a bécsi csász. régiségtárban 4 szív alakú aranygyűrű 1·5—1 hüv. átm. 1831-ből (Cat. d. antik. k. 349. III.)

328. Kirva (Szolnok-Dobokam.) 1844-ben 132 r. családí érem 1 göröggel Valentin Hipponiumból (Calabria) s Avers Venusfej, Revers kettős bőségszaru.

329. Kraszna. (Szilágy-m.) a kolozsvári muzeumban bronztekeres u. onnan Szikszay Lajosnál Zilahon füles véső és lándzsahegy. (Hampel Bronzkor XIII. 4 a. XXVII. 7 a).

330. Bethlen. (Szolnok-Dobokam.) mézsmárga vésőn kívül (Erd. M. V. 139.) bronzvéső a kolozsv. muz.

331. Gaura. (Szathmár-m. n. somkúti járás.) A Dézsről N.-Bányára vivő út eme kis faluja szolgáltatta idáig hazánk legszebb bronztárgyait. Az Archaeologiai közlemények XIII. kötet II. füz. 41 l. (Hampel Bronzkor LXXXII. t. a. b. c. Egger Dávidnál levő diszcsákány LXXXIII. t. a. b. Erdélyi muzeum csákánya.)

332. Hadad. (Szilágy-m.) a kolozsvári muzeumban egy szép bronzszekercze.

333. Esküllő. (Szolnok-Dobokam.) 1867-ben 6 aranykarikából álló láncz, 1 darab 5'' hosszú sodrony és egy korongforma lemez került egy kolozsvári aranymiveshez, ki azokat beolvasztá (Arch. Közl. VII. 187.)

334. Esztény. (Szolnok-Dobokam.) 1842-ben 22. II. Fülöp-féle tetradrachma (Seidl Fundchronik I. 27)

335. Mojgrád. (Szilágy-m.) A Magura és Panit hegyek közül bronzvésők, fejszék, lándzsák, nyílhegyek jutottak gr. Andrásziak görcsenyi gyűjteményébe. Ugyan innen a kolozsvári muzeumban 1 lándzsahegy kihajló tövisekkel, egy hegyes fejsze, egy 5 cm. hosszú hengeres üveggyöngy színes betétekkel, 1 karperecz. Az erdőben egy csomó tokos vésőt is kaptak, többnyire összeforrva. (M. Tud. Akad. Évk. XIV. II. füz. 17.)

1855-ben Zsekan Vazul béres egy ezüstkincset szántott ki. Ebben két nagyobb babos fibula kengyellel és egy kisebb, egy ezüst láncz gyűrűvel, melyen egy ezüst pecsét csüngött. A fibulák a potságiakhoz, csóraiakhoz hasonlók s az egész lelet párja a medgyesi, alparéti, cserbeli, guravoji kincsnek. (Arneth G. 7, ur S. IX. 97 Goos Chronik 37. Seidl A. f. oest. Gesch. XV. 324.)

336. Szilágy-Somlyó. (Szilágy-m.) 1863-ban egy hegyen szántás alkalmával való nehezekek, hamuval, szénnel vegyült cserepek (Arch. Közl. IV. 169.) A kolozsvári muzeumban három kis dudoros karika, három sodrott karperecz, több tokos és hosszú véső, sarló mind bronzból (Szathmár Károly Arch. Közl. V. 31.) A bécsi csász. régiségtárban 13 darab szijra varható dudoros ezüstlemez, 1 kigyó-

fejes (tehát a mojgrádiakra emlékeztető) karperecz töredék, 11 ezüst gyűrű, 1 szíjvég, 1 karperecz, a melynek belső lapján egy éles sodrony csavarodik körül. Itt van a mojgrádi arany nyakláncz, melynek csüngőit különféle tárgy (fokos s véső-tű, fejsze, kapa stb.) utánzatok képezik s közepén egy nagy gránát csüng le.

337. Kudu. A jegyzék lehető teljességéért nem mellőzhetem Szolnok-Doboka megyének eme gazdag és dr. Torma Károly meg Torma Zsófia által kutatott őstelepét, honnan Koch Antal jelentése szerint 100-nál több kőszerszám jött útépítés alkalmával napfényre s Torma K. ajándékából Kolozsvárra, úgy hogy itt egy eszközkészítő telep lehetett. A teleppel irodalmilag foglalkozott Torma Zsófia is s 1885 nyarán ásatást rendezett ott dr. Szendrey János az országos régészeti társulat jelenlegi titkára, ki az országuton kívül talált urna darabokra. Torma Károly és Zsófia a Szamosnak néző meredek oldalban találtak egy-egy kőlap által lefedett hamvvedreket.

A kolozsvári muzeumban egész collectiot látunk a kőfejszék, vésők s nyilhegyek, kalapácsok, buzogányok, kések változataiból. Ezek tulnyomó része Torma Károly ajándéka. Az itt felhasznált anyag amphiból, agyagpala, jaspis, tüzkkő, obsidian. szarukő quarecz, mészmárga, kárpáti homokkő, gabbro (Erd. M. V. 141.) A kolozsvári muzeumban egy 33 cm. hosszú kettős élű rézfejsze, több töredéken kívül 17 nagy (11—19 cm. átm.) bronzkarika, két tömör lábgyűrű, egy dudoros és vasalapon készült gyűrű, 8 sima karika (8—13 cm. átm.), 3 gyönyörű fibula kettős spirasodronyból egy közepén átlukasztott bronzkorong, egy csavart edényfűl, négyszögletű sodrott láncztöredékek, pántok stb. Mind e bronzleletek gyönyörű patinájuk által tűnnek ki.

A telepet magam is meglátogatván, a helyi viszonyok megfigyelése után teljesen érthetővé válik annak jelentősége és házi-hadi eszközökben kitűnt nagy gazdagsága. Szembe fekszik Bethlen a Beszterczével egyesült Sajó és N.-Szamos összefolyási pontja. Ősidők óta át kelle itt szállni a Szamoson, s nem csoda, ha épen e fontos csomópontra kiváló gondot fordítanak az őslakók. A négy holdnyi területű ellipticus földvár épen a Szamost dominálja, s a bethleni hidra érkeve (Besztercze felől) azonnal szemünkbe tűnik a magaslat felé emelt hatalmas földtöltés. Az árokkal társuló töltésen belül a helyet leegyengették. Hasonló földvárat látunk Kis-Selyknél és Eczel-

nél (illetőleg Prethainál) hol 32 ezer □ ölnyi a Nagy-Küküllő felett. Láznál a Sebes felett, az egyesült Küküllő torkolata közelében a kapudi Magurán, a Cetecujan a gyógyvölgyi Erdőfávnál. Ilyenek S.-Szt.-György, Gémvára, a kudzsiri, kosztiesdi s még más általam ezután közlendő földerdőtvények. Ilyen volt a hévizi ősi vár, később római castrum; hasonlókat mért fel ösém Tilicskánál stb.

X. Nehány erdélyi származásu vagy határos lelet.

Erdélyi származással minden gyűjteményben muzeumban sok műtárgy, eszköz látható. Ezek közül egy párt szintén fel kívánok említeni. Igy Goos szerint 1876 május 9-én egy izraelita 7 drb négyszögletű, behajlott végű elkeskenyítő 600 gr. súlyú aranyrudat ajánlott fel Teutsch segesvári kereskedőnek, melyek állítólag M.-Vásárhely környékéről származtak.

A bécsi régiségtárban egy szép hegyes bronzfejsze (Ar. G. z. S. 97 Nole), több homoru dák érem és pedig szakállas alakkal. U. ott a thasosi és amphipolitani tetradrachmákból egy collectio e század elején felmerült valamelyik erdélyi kincsből.

A nemzeti muzeumba több arany karikapézn egy 8" hosszú négyszögű lemez, melyre 10—12 láncoska s ezeken ismét csüngők alkalmaztattak. U. ott a somogyomi aranykincs.

A Karász Géza-féle gyűjteményben egy a magyar-bényei és pitei karpereczekhez hasonló, de sokkal szűkebb karperecz.

A Bruckenthal muzeumban két szép kettős bronzfejsze.

A kolozsvári muzeumban számos ismeretlen eredetű bronzszerszám (többi közt a bronzleletekben nem épen gazdag Hunyadmegyéből egy tokos véső) egy háromélű ezüst nyilvég stb. Kőszerszámokból mindenütt sok ismeretlen eredetű látható, és ilyenműbronzeszközök szintén jutottak nemcsak a nagyobb muzeumokhoz, de N.-Enyedre, M.-Vásárhelyre (Kovács F.) a Székely muzeumba is.

338. Nagyváradai ezüstlelet. Az erdélyi medenceze különböző részeiben felmerült ezüstkincsek párját ásták ki 1885 szeptemberében a Rimánóczy-féle téglagyár telkén. Ez összesen 19 darabból álló kincs áll:

1. Tekercs 0.133 cm. átmérőjű. Több helyen tördelt ezüst 0.05 cm. 0.06 emternyi sodronyból, mely nem egyenlőképen össze-

vezetve, s több helyen összeforrasztva és kereken kalapálva. A tekeres huzalának hossza 1·535 cm., de abból a simított 1 kerek huzal csak 1·375 cmtr tesz ki és 3 különböző átmérőjű nagy karikát képez, melyek szét széltükben 0·11 cm. oldalti magasságra emelkednek. A mostan 0·16 cm. vég hét fennálló levelet mutat, mely levelek alján egy tojásdadon csucos mélyedésféle észlelhető; ennek közepén egy bottag emelkedik mintegy levélgerinczül s ezen 3—4 pontocska látszik.

2. Nyakperez 3 - 4 négyszögletes huzalból összeforrasztva, Közepén 0·08 cm. vastag, de végein 0·04 cm. vékonyul, s oda haladó két sodronyának egyike füllé csavarodik. Az első tekeresnek további két kis töredékén kívül még más kétféle vékony sodronyú és különböző hosszúságu függelék, 13 tekeredett végdízitmény, esüngödízitmények. — E leletet, mint az ős Dacia sphaerájába tartozót, s a guravoji, cserbeli, medgyesi, csorai leletek párját kívántam itt felemlíteni. (Romer Floris-Archaeol Értesítő 1886. 3 sz 203—207.)

339. **Markaszék.** (Szilágym.) 1845 2 nagy ezüst torques átmérőjül 4·5—5·5 hüv. kigyófejekben végződnek. Egy sima ezüsből kivert 2¹/₄'' m. gas, 5'' széles. (Seidl I. 28. Catalog d. Münz-u Antik. 337 l. 75 sor és Goos Cronik 34.)

340. **Maroda.** (Aradm.) 1866 tavaszán a Csigér partján egy és 4'' 10''' átmérőjű disznófejjel (legalább én annak néztem Bécsben) végződő ezüst karperez, közepetáján három élűvé csavarodik, 4'''-nyi vastag. Egy másnak töredéke. Mindezek 10 darab családi dénárral jöttek elé. A legfiatalabb dénár Julius Caesarig jó (Archaeol Közl. VI 170.)

Z Á R S Z Ó.

A Koch Antal jelentésében foglalt 72 telepből 39 ismétlődik nálam s 33 nem lett felemlítve. Főleg a K-Szamos és Nadas völgyei, vagyis Kolozsvár környékéről általa elszámolt 18 telepből jó kevés nálam (2) újból elé s ebből is az egy Kolozsvárnál sikerült új adalékot szolgáltatnom az elősorolt 340 lelőhely által.

Legmeglepőbb telepeink számának emelkedése a Marosvölgyön, mert Marosvásárhelyig a mellékvölgyeket is beszámítva, 142 tele-

pet említek fel s ezeknek Hunyadmegyébe Alsó-Fehérre eső csoportjából vajmi kevés tartozott az ismertek közé. Az Olt-völgy 63 teleppel szerepel; a két Küküllőtől a Marosig 68 teleppel foglalkozom s a Marostól éjszakra eső vidék 55 telepet szolgáltat ide.

Kétségtelen, hogy megközelítőleg se ölelik fel e sorok az idáig napfényre került leletek igen nagy részét s az irodalmi források, gyűjtemények nagyon sok kiegészítitni valót tartalmaznak még.

Annyi azonban ez összegeleésből is kiderül, hogy az erdélyrész medenceze legtávolabbi zugai se maradtak érintetlenül az őskorban. A mennyiben azonban a rendelkezésünkre álló adatokból következtést vonhatunk, a Maros, a Két-Küküllő és kettős Szamos között hullámzó felföld örvendett legsűrűbb népességnek s a folyók mentén kimagasló, a hirtelen meglepetéseket lehetetlenítő, nagy vidékre kilátást nyújtó csucok, hegyfokok körülsáncolásával, elegyengetésével igyekeztek otthonukat biztonságba helyezni. A folyam átjárók, egyesülések ilyenén megerősítése majdnem rendszeresnek mondható s hazarészünk ásványtermékeinek hasznosítását a kőkorszak távol hajdankorába visszavezethetjük e leletek fonalán.

A palaeolith ember létezését azonban mindezeideig bebizonyítva nem találjuk, jóllehet több lelőhelyről őssálatmaradványok társaságában szolgáltatták be a kőszerszámokat. Sajnosan nélkülözzük azonban e tekintetben a helyszíni pontos megfigyeléseket, melyek nélkül oly messzire menő következtetések felvételére jogalapot nem találhatunk. E tekintetben a kis Morvaország szolgálhat mintaképül, hol néhány buzgó tanár s köztük dr. Maska¹⁾ Neutitscheinből oly bő adattárát szolgáltatá a diluvialis ember civilizatiójának, a minőre sokkal nagyobb területek se jutottak még. Bécsből dr. Woldrich szintén sikerrel működik (*Die ältesten Spuren der Cultur in Mitteleuropa* 1886.) Gróf Wurbrandt, Gundacker, dr. Much szintén beces adatokat szolgáltattak a morva medenceze diluvialis emberének életviszonyaihoz. Részemről a neolith koron túl ez időszert semmi megbízható útjelzőt nem ismerek s a jövő kutatásoktól kell várunk e határvonal tovább terjesztését hazarészünkben.

Ha a neolith-kor háztartási és hadviselési eszközeinek anyagából az akkori forgalom minőségére ítéletet vonhatunk, nagyon is

¹⁾ Der diluviale Mensch. 1886.

élenk összeköttetést kell hazarészünk különböző vidékei közt feltételeznünk. Főleg a jelzett ezélokra alkalmas kőzetnimmel nem rendelkező Mezőség amphibolpala, serpentin, trachyt, sőt granit eszközkeszletét tekintve, egyenesen kimondhatónak tartom azt a tételt, hogy e téren bizonyos mértékig, a munkamegosztás elve szerint járhattak el s egyes vidékeken formális iparággá fejlődött a kőszerszámok előállításá.

A kézi malmokra nézve oly bő tapasztalattal rendelkezem, hogy Héviz—Turzon közé helyezhetem azok előállítási gyártelepét, honnan le az Alföldig, a mai házaló kereskedelem egy nemével kell a tovaszállítást és elterjesztést képzelnünk. Lehetetlen, hogy például a Meleg-Földvárnál (Szolnok-Doboka mezőiségi része) felmerült gyönyörű kova-késpengéket, ritka szabályossággal előállított buzogányt ott helyben, a kőszegény vidéken állítottak volna ezzel a hosszú gyakorlatra valló szabatossággal és ügyességgel elé. Még kevésbé feltételezhető, hogy Nyárad-Gálfalváról, Meleg-Földvárról, Vizaknáról ismert kőbuzogányok alakbeli meglepő hasonlósága territorialis házi iparüzés útján létre jöhetett volna s a kőszerszámoknak, főleg a fejszék, balták, vésőknek, ugylátszik, akkor is érvényesült izlésbeli igényváltozások daczára észlelhető méret- és formabeli azonosságát, úgyszolva minta szerinti előállítását, csakis nagy és állandó termelés eredményének tekinthetjük. És miután a Tokaj-Hegyaljáról származó obsidián s Ny.-Európából szerzett tűzkő csakis elvétve és szorvárványosan, de azért egész a keleti Kárpátok alján fekvő Szacsváig kimutathatólag jelentkezik: ez ipari termelés határozottan belföldi anyagból idevaló munkás kezekkel mehetett végbe.

Sokkal kevesebb bizonyossággal szólhatunk a bronziparhoz nélkülözhetetlen réz és ón forrásai felől. Hogy itt benn, hazarészünk vidékein a bronzöntés technikája és művészete általánosan otthonos vala: arra nézve a szenterzsébetfalvi (Hammersdorf) gazdag öntőműhelyen kívül, számos más helyen: így a csákyai sziklatelepeken, Nyárad-Gálfalvánál (M.-Tordam.) Sáros és Ujfalunál (N.-Küküllőm.) Rebisóórán (Besztercze-Naszódm.), Romosznál (Hunyadm.), Akmárnál (Alsó-Fehérm.), Verden (N.-Küküllőm.) a termelés gyakorlatának kétségbevonhatatlan jeleivel találkozunk.

Az ón mindenesetre import útján jutott el hozzánk, miről a Szt.-Erzsébetfalván, a Csákyakön jelentkezett önlemezéké kellőképen tá-

jékoztatnak is. A réz hazai bányászatának e korbeli gyakorlatáról semmi pozitív bizonyítékaink nincsenek. mert sem Csiklova vidékén, a Szemenik hegység alján (Oraviczánál), sem Balánbányán és Vezelen ilyenmő jelek és emlékek rendelkezésünkre nem állanak, mint például a Mátrában, hol Reesken. Szilváson s a Biharban Rézbányánál, az ősi bányászat is igazolható. Az egyetlen figyelembe vehető adatot Herepey Károlynak köszönhetjük, ki a Csáklya körül réz ásványokat is gyűjtött. Az idáig napfényre jutott öntési rögök ellyptikus lepénykék (12 cm. hosszú, 7 cm. széles, 1—1.5 cm. vastag) alakjában jöttek forgalomba. Ugyanilyen alakot adtak a réznek s Herepey Károly a csáklyai telepről majd fél, majd egész pogácsa alakban találta ezeket; de ugyancsak nála szépen kikalapált lemezt is láttam. Mindennek legalább beszármazási útját megjelölik a szerzeteséjjel. erdők mélyén be a déli Kárpátok (Felső-Sebes, Frumosa havas) rengetegéig s a Ruzska Pojana tömkelegéig (Óserbel), mindenfelé meglepő gazdagon mutatkozó thasosi II. Fülöp-féle tetradrachmák, dyrrhachiumi drachmák, Kozon és Lysimachus aranyak.

A Kr. e. IV. századtól igen sűrű érintkezést mutatnak a Bacchus-fejjel, Hercules alakkal díszített tetradrachmák Macedonia és Thasoson át a görög világgal. Akkor kezdék meg ezek, valamint a II. Fülöp féle érmeek veretését Thraisában is s Dácia területén a kontár belföldi utánzatok azután keletkezhetének. A III. században bevegyülnek az apolloniai és dyrrhachiumi drachmák (Avellona és Durazzo) s ugyanazon csatornákon szivárognak be nyilván ipar termékek szállítóival a consularis, családi, valamint délitáliei és görög városi érmeek. A thrak Kozon Kr. e. 42-ben a philippi csatát megelőzőleg a köztársaságnak tett szolgálatai fejében veretett aranyai, valamint a Lysimachus thrak király aranyérmei leginkább Hunyadmegye területén mutatkoztak; de a hódító legióknak a dáciai határok felé terjeszkedésével időszámításunk első századában a császári érmeek is behatolnak, minthogy a Keleti-tenger felé Sadowszky által kinyomozott délvidéki kereskedelem is völgyeinken találta meg egyik útját.

Az itt kifejlődött fémipar mesterei ennél fogva a Balkán-télszigeten át éreztették hatásukat s több mint valószínű, hogy az ókor mozgékony kalmár népe, a phoeniczai működött közre a bronzipar átplántálásában. Az általam vizsgált nemes fémbányák és arany-

mosási telepek is keletről nyerték első munkásaikat s a Zsilvölgyéről Dévára jutott Mars szobrocska igazolja, hogy az argonauták módjára Dáciát is kizsákmányták a délvidék előhaladott népei.

Nem megvetendő számban jelentkeznek őstelepeinken a rézszekerek. A tordosi telepről Torma Zsófia urnő szép kétélű rézszekerekerején kívül hazaszerte páratlanul áll egy körülesavart rézsodrony gyűrű és két rézhuzal karperecz. Alvincz, Bessenyő s a Csáklyakő rézszekerekerei N.-Enyeden; a Kinczásé (Bodok felett) másokkal Sepsi-Szentgyörgyön, a besztercei szekereze, a kudui ugriczai, bálványos-váralyai Kolozsváron, a glimbokai, ugrai — hogy a szt.-erzsébetieket ne is említsük — a Bruckenthal muzeumban, az ujfalusi stb. Segesváron, a somogyomi, szentistváni kétélű, nyárádgálfalvi, szederjesi egyélű szekerekék és fejszék Kovács F. apát-plébánosnál, mind hasonmásai az átfurt kőszekerekéknek s ily alaku kőszekerekék épen feles számban merültek fel az erdélyi részekből. A csáklyakői leletben példáját látjuk a műszaki eljárásnak is s kétségtelen, hogy kovácsolás útján állíták elé e szerszámokat s melegen lyukasztották át a nyél számára. Rézfibula csatt egyetlen egy se került elé s a díszítést a baltákon alkalmazva nem látjuk. Mindez teljesen igazolja Pulszky Ferencz rézkori elméletét, mely a külföldön is nagyban hódít, úgy, hogy Gqos Victor svájcezi régész önálló fejezetet szentelt „Les Proctohelvetes“ cz. művében s dr. Much Bécsben épen csak imént adta ki Die Kupferzeit cz. munkáját.

Ezüstleleteink bősége és gazdagsága épen figyelmet érdemel s e tekintetben a cserbelivel (Hunyadmegye) társult római családi érmek a kormeghatározáshoz is támpontot szolgáltatnak, világosan be igazolva, hogy a Kr. e. III. században már finomult műizlés és magas fokú jóllét honosult meg völgyeinkben. A barbar aranykincsek s itt különösen a forgalom közvetítésre szánt karika pénzek gyakori előfordulása még régibb időkre vezet vissza műipari történelmünket s ezek egy része kétségtelenül azon távol időkből veszi származását, midőn Herodotes agathyrsei a Maris mentén űzött aranybányászatukkal messzi földre elható hírnévre jutottak s általános irigység tárgyává minősíté őket az ennek következtében kifejlett fényűzés.

Ez őslakók kilétének fejtegetése túl esik munka-körömön s e tekintetben Torma Zsófia készülöben levő tanulmánya kétségen kívül

gyéritni fogja a megoldásra váró kérdések számát. A mi feladatunk egyelőre a telepek számának ujjakkal való szaporítása, a discipulinánk iránti érdeklődés tovább fokozása és terjesztése. Ime, nem pusztán az őslakók települési rendszerének sajátossága, hogy a Maros, két Küküllő és Szamosok vidékéről nyerünk lehető legteljesebb átnézetet; hanem köszönhetjük ezt kiválóképen az ott megfordult, vagy oda telepedett szakemberek és művelt egyének nemes ügyszeretetének, kitartó buzgalmának. Tegye meg mindenki a magáét s a vidéki lelkész és tanító urakat, a közbirtokosság tagjait ne feszélyezze az, hogy kellő előtanulmányra alkalmuk még nem volt. A mi tudomásukra és birtokukba jut, ne zárjak el azt a nyilvánosságtól. A dilettantismus ugyyszólván a gyűjtéssel járó tudományok pionirja s az első híradás meghozza rendszeren a szakértő közreműködését is. Vidéki társulataink mindenike feladatává tűzé a helyi gyűjtemények létesítését s a Székely-muzeum, a nagyenyedi, besztercei, szászsebesi, medgyesi, naszódi, segesvári gymnasiumok, a hunyadmegyei történelmi régészeti társulat példái igazolják, hogy erős akarattal mily hamar terjed a lelkesedés, melynek nyomában addig alig is álmodott bőségben tárulnak fel lappangó őstelepeink. Ezért munkára fel!
